प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह
द्धितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि
प्रस्तुत गरिएको शोधपत्र

शोधकर्ता
भीष्मराज राई
परीक्षा रोल्नं. २२२०००७
त्रि.वि.दर्ता नं. ९-१-९-४१-९९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय
बरुण बहुमुखी क्याम्पस
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग
खाँदबारी, संखुवासभा
२०७१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक, व्यवस्थापन र शिक्षाशास्त्र अध्ययन सङ्काय
वरुण बहुमुखी क्याम्पस
खाँदबारी, सखुवासभा
(जनस्तरमा सञ्चालित)
(स्था : २०४३)
फोन नं. : ०२९-५६०१९५
०२९-५६०६९५

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय वरुण बहुमुखी क्याम्पस खाँदबारी शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय एम.एड. शोध वर्षका छात्र भीष्मराज राई ले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवस्था शीर्षकको शोध पत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । अध्ययन अनुसन्धानको सीमा र मर्मलाई ध्यानमा राखी मेहनतपूर्वक तयार गर्नुभएको यो शोध पत्र देखि म सन्तुष्ट भई मूल्याङ्कनका लागि शोध पत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

शोध निर्देशक

सन्तोषकुमार बराल

मिति : २०७२/०२/०१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक, व्यवस्थापन र शिक्षाशास्त्र अध्ययन सङ्काय
वरुण बहुमुखी क्याम्पस
खाँदबारी, संखुवासभा
(जनस्तरमा सञ्चालित)
(स्था : २०४३)
फोन नं. : ०२९-५६०१९५
०२९-५६०६९५

स्वीकृती-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय स्नातकोत्तर तह शोध वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि भीष्मराज राई ले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवस्था शीर्षकमा गर्नुभएको शोध पत्र शोध मुल्याङ्कन समितिबाट मुल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मुल्याङ्कन समिति

क.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	क्याम्पस प्रमुख टीकाराम गुरुङ्ग	अध्यक्ष	
२.	सन्तोषकुमार बराल	शोध निर्देशक	
३.	मोहमणी पोखरेल	बाह्य सुपरिवेक्षक	

मिति : २०७२/०२/०६

कृतज्ञता

यस शोधपत्र अध्ययन अनुसन्धानका लागि यहाँ “प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवस्था” शीर्षकमा पूरा गरिएको छ । अध्ययनका सन्दर्भका धेरै विद्वान, लेखकहरुको प्रकाशित कृतिहरु अध्ययन गर्ने अवसर मिलेको छ । उहाँहरुमा लागि हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

यस अध्ययनलाई जालपा बालविकास केन्द्रको बालकक्षा, कन्या बालविकास केन्द्रको बालकक्षा तथा बाल्याङ्ग बालविकास केन्द्रमा अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनका क्रममा सहभागी सहयोगी शिक्षक, प्रधानाध्यापक, अन्य शिक्षकहरु, बालबालिका, अभिभावक, स्रोतव्यक्ति एवम् संलग्न रहेका सम्पूर्ण सम्बन्धित व्यक्तित्वहरुमा समेत हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

यस शोधपत्र तयार गर्दा अमूल्य समय, सल्लाह सुझाव र सहयोग गरी मार्गदर्शक गर्नु हुर्नु हुने आदरणीय गुरु प्रा. श्री सन्तोष कु. बराल ज्यू, प्रति कृतकृतार्थ छु । अन्त्यमा यस शोधपत्रलार्य कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने खाँदबारी, पोखरीका युनिक कम्प्युटर सर्भिस सेन्टरका प्रवीण श्रेष्ठप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधकर्ता

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययन "प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवस्था" शीर्षकमा तयार गरिएको हो । अध्ययनको मुख्य उदेश्य बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवश्था कमजोर रहेकोले सो अवश्थाको अध्ययन, बालकक्षा कोठाको अवश्था सुधारमा देखिएको कठिनाइहरु पहिचान गरी समस्या समाधानका उपायहरु सम्झाउनु हो ।

यो अध्ययन अनुसन्धान चन्दनपुर स्रोतकेन्द्र अन्तर्गत जालपा माध्यामिक विद्यालयको बालविकास केन्द्र र माङ्तेवा स्रोतकेन्द्र अन्तर्गत कन्या निम्नमाध्यमिक विद्यालयको बालविकास केन्द्र, वाल्याङ निम्नमाध्यमिक विद्यालयको बालविकास केन्द्रलाई नमुना छनौट गरी सम्बन्धित बालबालिका, सहयोगी शिक्षक, अभिभावक, व्यवस्थापन समिति, स्रोत व्यक्ति एवम् प्रधानाध्यापकलाई जनसंख्या मानिएको छ । गुणात्मक अनुसन्धानात्मक ढाँचामा आधारित भएर गरिएको यस अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीय गरी दुई प्रकारका तथ्याङ्का स्रोतहरु प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक स्रोतका रुपमा सम्बन्धित व्यक्तिहरुको प्रत्यक्ष भेटघाट, कुराकानी, छलफल, अनुभव र अन्तरवार्ताका रुपमा प्रश्नावलीहरुको प्रयोग गरी तथ्याङक सङ्कलन गरिएको छ भने द्वितीय स्रोतका रुपमा सम्बन्धित साहित्यहरु, लेख, रचना एवम् प्रतिवेदन पुस्तकहरुलाई लिइएको छ ।

प्राप्त तथ्याङ्क र सूचनाको आधारमा हेर्दा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवस्था नाजुक रहेको पाइयो , गुणात्मक नभएको पाइयो । बालविकास केन्द्रको छुट्टै भवन वा कक्षाकोठा नै नभएको पाइयो । जुन केन्द्रमा छुट्टै कक्षा भए पनि नाजुक, धरासायी एवम् अव्यवस्थित पाइयो । बालविकास केन्द्र सञ्चालनमा ध्यान नपुऱ्याएको देखियो । कक्षाकोठाको सरसफाइ छैन, झ्यालढोका नभएको, हावाहुरी, घामपानी र भुकम्पीय दृष्टिकोणले असुरक्षित देखियो । कक्षाकोठाको फोहोर मैला व्यवस्थापन नगरेको, खाजापानीको राम्रो प्रयोग एवम् उचित व्यवस्थापन नगरेको पाइयो । व्यवस्थापन समिति, अभिभावक, प्रधानाध्यापकको समेत बालकक्षा व्यवस्थापनमा ध्यान दिगएको पाइयो । सम्बन्धित निकायले अनुगमन गरेको पाइएन । स्थानिय निकायले बालकक्षा सञ्चालन गर्ने अनुमति दिने, स्वीकृति दिने तर बालविकास केन्द्रको कक्षा व्यवस्थापनमा राम्ररी गरेको

पाइएन । बालकक्षा व्यवस्थापनमा धेरै कठिनाइहरु भए पनि समाधानमा सम्बन्धित संस्था र निकायले चासो नगरेको देखियो ।

अब बालविकास केन्द्रको कक्षा कोठाको अवस्थालाई सुधार गर्न सरकारले निरीक्षण कार्यलाई प्रभावकारी नीति, निर्देशन र कार्यन्वयन गर्नु पर्छ । स्थानीय निकायले समेत अनुगमन, विकास र लगानीमा वृद्धि गरी परिमाणात्मक तथा गुणात्मक कार्यमा जोड दिनु पर्छ । विद्यालयको प्रशासनले बालविकास केन्द्रको कक्षा कोठाको अवस्था सुधार सम्बन्धि कार्यशाला गोष्ठीहरु सञ्चालन गरी सम्बन्धित सरोकारवालाबाट सल्लाह, सहयोग, चासो, लगानी जुटाइ व्यवस्थित गर्ने हर्दम प्रयास गरिरहनु पर्दछ । यो प्रयासमा फ्रेडरिक टेलरले वैज्ञानिक व्यवस्थापनको सिद्धान्त र जर्ज इल्टन मायोको मानव सम्बन्धको सिद्धान्तलाई सैद्धान्तिक खाकाको रुपमा लिएर सोही आधारमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरुको प्रयास जुटेमा सम्पूर्ण कठिनाइहरु कम गरी समस्या समाधान गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

विषय सूची

विवरण	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	I
स्वीकृति पत्र	II
कृतज्ञता	III
शोधसार	IV
विषयसूची	VI

परिच्छेद एक :

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	२
१.३ अध्ययनको औचित्य	३
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	३
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	४
१.६ अध्ययनको परिसिमा	४

परिच्छेद दुई :

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक संरचना

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	६
२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	११
२.३ अनुसन्धानमा पुनरावलोकनको उपादेयता	१५

परिच्छेद तीन :

अनुसन्धान विधि र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धानको ढाँचा १६
३.२ जनसंख्या तथा नमुना छनौट प्रक्रिया १६
३.३ तथ्याङ्कको स्रोतहरु १८
३.४ तथ्यांक संकलनका साधनहरु १९
३.५ तथ्यांक संकलन विधि २०
३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण, प्रक्रिया २०

परिच्छेद चार :

नतिजाको विश्लेषण

४.१ पृष्ठभूमि २१
४.२ प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको आवस्था २१
४.२.१ जालपा बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवस्था २३
४.२.२ कन्या बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवस्था २४
४.२.३ वल्याङ बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको अवस्था २४
४.२.४ प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको बालबालिकाको संख्याहरु २५
४.३ बालविकास केन्द्रको कक्षाकोठाको भौतिक अवस्था २७
४.४ प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको शैक्षिक अवस्था २९
४.५ प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको आर्थिक अवस्था ३१
४.६ बालकक्षामा शैक्षिक सामग्रीको रखाइ र प्रयोगको अवस्था ३१
४.७ बालविकास कक्षाको अवस्था सम्बन्धी कठिनाईहरुव र समाधानको उपाय ३२
४.८ बालकक्षाको कक्षाकोठाको अवस्था सुधार्न देखिएका कठिनाईको समाधानका उपायहरु ३४

परिच्छेद पाँच :

निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ निष्कर्ष ३७

५.२ सुझावहरु ३७

सन्दर्भसूची

अनुसूचीहरु